

ОТНОШЕНИЕТО НА СЪВРЕМЕННИЯ НОСИТЕЛ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК КЪМ ДЕМИНУТИВИТЕ

НИКОЛАЙ ПАСКАЛЕВ

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ndymitrov@abv.bg

Статията си поставя за цел да изследва отношението на носителите на българския език към употребата на деминутиви. Във връзка с това са ексцерпирани оценки за деминутивите от различни по жанр текстове от последните две десетилетия, които са обединени в две основни групи – отрицателни и положителни, и е направен опит за тяхната систематизация. Анализирани са и начините за изразяване на тези оценки (експлицитно и имплицитно), като е обърнато специално внимание на използването на експресивна лексика, на иронични стратегии, както и на реципрочната употреба на деминутиви.

Ключови думи: деминутиви; положителна и отрицателна оценка; експлицитно и имплицитно изразяване; учтивост; експресивна лексика; ирония; сарказъм; български език

CONTEMPORARY NATIVE SPEAKERS' ATTITUDES TOWARDS DIMINUTIVES

NIKOLAY PASKALEV

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
ndymitrov@abv.bg

This paper aims to investigate the attitude of native speakers towards the use of diminutives. To achieve this goal, the author has extracted evaluations of diminutives from texts of various genres written in the last two decades, which have then been systematised and classified as negative or positive. The ways in which these evaluations are expressed (explicitly and implicitly) have been analysed, with particular attention to expressive vocabulary, ironic strategies and the reciprocal use of diminutives.

Keywords: diminutives; positive and negative evaluation; explicit and implicit expression; politeness; emotional language; irony; sarcasm; Bulgarian language

На пръв поглед отношението на съвременния носител на българския език към деминутивите в повечето случаи е негативно, поне доколкото може да се съди по текстовете, които са обект на анализ в настоящата статия – езикови бележки, научнопопулярни и публицистични статии, есета, коментари в социалните мрежи и в интернет форуми от последните двадесетина години.¹

Съпоставката с други езици (напр. румънски и руски) показва, че подобно отношение не е изключение. В изследванията си по темата Р. Зафиу² и Ю. Трубникова³ привеждат многобройни примери за отрицателни оценки (и значително по-малко за положителни) на деминутивите и тяхната употреба съответно в румънски и руски.

Оценки за употребата на деминутиви

Освен положителни и отрицателни оценките за деминутивите може да бъдат експлицитно или имплицитно изразени. И експлицитните, и имплицитните оценки може да бъдат дадени както по време на общуването, т.е. в присъствието на събеседника, така и по-късно, в негово отсъствие.⁴

Отрицателни оценки

Отрицателните оценки варират от неодобрение до рязко изразено недоволство и възмущение, напр.:

(1) *Мой колега непрекъснато говори така. Шеф някакъв се води, но този начин на разговор го омаловажава като авторитет в очите ни. „Вземете пробичка и ще я пратим да ѝ направят анализ колежчиците“ ... Той е един ултра внимателен и възпитан човек, в чийто речник тези думи се използват в знак на внимание и умиление някакво, доколкото аз схващам. Но в повечето случаи са **неуместни, смешни и излишни**. И не само в частния случай, който описвам, а по принцип (интернет форум BG-Мамма 2009).*

(2) *Пред очите ми е един павилион за плодове и зеленчуци в кв. „Изток“, чийто собственик беше обозначил стоката си с „доматки“, „картофчета“ и пр. Намирах това за **толкова нелепа проява**, че бойкотирах магазина му (Божиминова/Bozhimirova 2016).*

(3) *Яна, тези не съм ги чувала, но всяко умалително от възрастен за мен е **лигавене и много ме дразни**. Сокченце за сок и конченце, това двойно умалено от кон **ме изнервя още повече**, освен доста споменаваните тук парички (интернет форум BG-Мамма 2017).*

(4) *Грамматичните превземки са ми не по-малко неприятни от това, за което ще говоря днес, но **използването на умалителни думи ме прави нетолерантен към всичките им източници** ... (Минчев/Minchev 2020).*

Общото в тези, а и в много други отрицателни оценки е, че деминутивите се употребяват неуместно, а понякога звучат смешно и дори нелепо. Тази прагматична неуместност е свързана и с други техни „недостатъци“:

С деминутивите се прекалява

Това според текст, публикуван през 2019 г.⁵, е все по-открояваща се тенденция в съвременното говорене. Застъпници има и тезата, че злоупотреба с умалителните имена се наблюдава още през 90-те години на миналия век, т.е. явлението или поне усещането за него не е ново.⁶ Любопитно е, че за-силената употреба на деминутиви се свързва и с други негативни езикови тенденции – пренебрегването на учтивите *Vie*-форми и назоваването на публични личности с малките им имена.

В езикова бележка, също писана преди по-малко от десетилетие, И. Панчев посочва, че използването на умалителни невинаги е уместно, особено когато те „зачестят и „покриват“ всичко“ [подч. мое – Н.П.] като в следния „краен“ пример: „Само да си измия ръчичките, ще седнем ей на онези столчета, ето вече сложиха чинийките, чашките, само малко хлебче донеси“ (Панчев/Panchev 2016).

Мярата за „нормално“ и „прекалено“ по отношение на деминутивната употреба не е съвсем ясна, но изглежда, интуитивно съвпада за немалка част от носителите на езика.

Деминутивите са „нескопосан опит за фамилиарничене“

Тази и подобни на нея оценки полагат употребата на умалителните в социолингвистична перспектива, като насочват към една от важните им функции – да скъсяват дистанцията между събеседниците.

В текст, остроумно озаглавен „Езикова „бележчица“, Я. Стойнова обръща внимание, че в сферата на обслужването използването на деминутиви е резултат от стремежа „да бъдем въввлечени в общуване, да дадем обратна връзка“⁷, но в същото време „умалителните носят белезите на неравнопоставеност, игрово поведение и интимност, които усещаме като нежелани“ (Стойнова/Stoynova 2022: 614). Затова не е изненада, че в умалителните клиентите долавят „покровителствено отношение, ненужно фамилиарничене и навлизане в тяхното лично пространство“ [подч. мое – Н.П.] (Стойнова/Stoynova 2022: 614).

По подобен начин е осмислена деминутивната употреба в следния цитат, който я обвързва с манипулативните речеви стратегии (вж. по-долу) и с актуални според авторката тенденции в българското общество:

(5) *Често умалителните са още едно средство на ширещата се посредственост да постигне така желаната **фамилиарност**, ... още един начин да се скъси дистанцията, да се размият границите, за да не се задават много въпроси и да не се мисли твърде, и да бъдем кандърдисани, че всички*

сме си много близки и еднакви, я какви хубави цветенца, алейки и фонтанчетата сме наслагали навсякъде, как да не им се радваме дружно (Божиминова/Vozhimirova 2016).

В употребата на умалителните се проявяват черти на националния манталитет

При това такива черти, които едва ли са повод за гордост и самочувствие. Тук на преден план се открояват *ракийката* и *салатката* – „край и начало на щастливото битие“ според саркастичното обобщение на журналистката А. Бъчварова. Тези конотации носи и емблематичната реплика на героя Радо от филма „Да обичаш на инат“: „А салатката?“.

Друг знаков деминутив, който заслужава внимание в разглеждания контекст, са „паричките“. Още в края на 19. век Алеко Константинов използва умалителната форма, за да разкрие привързаността на Бай Ганьо към материалното:

(6) *Защо ще си даваме паричките на немците – и у нас има кой да ги яде...; ... защо ще си дава паричките по хотели?; Пък гладен, в стомаха му революция, но за какъв бяс ще си дава паричките на вятъра, когато е поканен на обед?; А бе хей, българино, защо да си даваме паричките на московците?*

Повече от век по-късно отношението към умалителните се проявява и в необичайната идея да се състави „списък“ на „Безумните неща, за които българинът говори в умалителна форма“. Изненадващо или не, на първо място в този списък са „паричките“ (в него, разбира се, са намерили място и „ракийката и салатката“). Изглежда, присъствието им в съвременния език продължава да провокира реакции, някои от които съчетават иронията с аналитичния подход:

(7) *... но кога все пак ще се спре с тези „парички“. През последните дни пак избуха „паричките“. „Паричка“ може да бъде дребната монета от стотинка-две. „Паричка“ някои наричат и дивата маргаритка – дребно, нежно цветенце с бяло-розови листенца, на което можеш да си броиш „обича ме – не ме обича“. Но ако някой си мисли, че да кажеш „парички“ показва нежна обич към ближния, дълбоко се заблуждава... (пост във Facebook).*

Последното изречение напомня, че възприемаме умалителните най-често като средство за изразяване на положително отношение към събеседника. При употребата на „парички“ обаче „се активира“ и друго тяхно прагматично значение – атенуативното, съчетано с омаловажаването на референта.

Деминутивите се използват като средство за манипулация

Откритото пренебрегване на интересите на събеседника в общуването се възприема като проява на грубост и като знак за незачитането му както в

междучелностен, така и в социален план. За да избегне или поне за да минимизира подобна заплаха за „образа на адресата“⁸, говорещият често прибегва до маскиране на намеренията си чрез различни манипулативни стратегии. Те целят да предразположат събеседника и да отвлекат вниманието му от „опасността“.

Важно място сред вербалните манипулативни стратегии заема използването на средства за изразяване на позитивна учтивост⁹, вкл. употребата на деминутиви. Това се отнася например за сферата на услугите и търговията, за която е широко разпространено подозрението, че този, който ни обслужва, се стреми да ни се хареса и да извлече материална изгода от това. Реакцията на клиентите в подобни случаи е закономерна – те изпитват недоверие, а често и раздражение от неискрената и манипулативна според тях учтивост на сервитьори, продавачи и т.н., която редовно включва и употребата на деминутиви:

(8) Влизам в близкото кафене. Там една прекалено любезна жена ми предлага току-що сварено кафенце. Дали ще искам сметанка или захарчица?... След това влязох в един магазин за обувки. Продавачката се приближи към мен, усмихна се с всичката сладост, на която е способна, и ме попита: „Кой номер е Вашето краченце?“ (интернет сайт „Ежко Бежко“ 2022).

Употребата на деминутиви е белег на ниска езикова култура

Както отбелязва Ю. Трубникова във връзка с отношението към деминутивите в съвременния руски език, негативната оценка за тях може да се прехвърли и върху тези, които ги използват. Така се стига до може би най-изненадващия упрек към умалителните, а именно, че употребата им е проява на ниска езикова култура. В български контекст тези упреци звучат още по-ефектно и се формулират като „изопачаване на правилния български език“, „граматични превземки“, „граматически резил“. В защита на високите езикови стандарти се стига дори до заключението, че за „хора, които са отделили голяма част от времето си да се образуват, да полират своето отношение към говора и поведението, подобно изкривяване на езика ни звучи арогантно“ (Минчев/Minchev 2020).

От казаното дотук е видно, че на деминутивите се приписват сериозни „грехове“, като в някои случаи реторичните похвати и образният език изместват системната аргументация. Но това едва ли трябва да се приема за изненада, когато става дума за оценка на езиковите употреби.

Положителни оценки

Положителните оценки се срещат значително по-рядко, а умалителните в тях може да бъдат осмислени например като средство за постигане на по-

ложителни психологически ефекти в общуването¹⁰. Но без съмнение, водещо в положителните оценки за деминутивите е представянето им като богатство на езика.

Преди повече от 30 години Йордан Радичков им посвещава есе, в което им приписва почти магическа сила:

(9) *Не се наемам да изброя всичките умалителни имена в българския език, не е по силите ми. Но понякога си преповтарям част от споменатите по-горе. Като ги преповтарям, започвам да изпитвам особено умиление към тях: Хлебец. Слънчице. Звездица. Огнец! Човечец!... Дори самият живот започва да изглежда друг, като го нарека тайно в себе си животец! Бог създаде света, но не се трогна от него. Дори с пръст не го докосна! А човекът умали създаденото от бога, трогна се от умаленото и не само че го тупна с пръст, но го и погали!* (Радичков/Radichkov 1990: 34–35).

В обучението по български език в училище умалителните също традиционно се представят като част от езиковото богатство, а в интернет форуми се срещат следните лаконични обобщения във връзка с използването им:

(10) *Богат ни е езикът, да.*

(11) *Това си е богатство на речта.*

(12) *В това се крие чарът на езика ни. Един от многото.*

От друга страна, „чарът“ на деминутивите може да бъде предмет и на иронични забележки:

(13) *Току що прочетох в съседна тема, че умалителните са достигнали небивали висоти до степен на „Чаоче“ за „Чао“. Чудничко! Богато езиче си имаме, безспорно* (интернет форум BG-Мамма 2009).

Начини за изразяване на оценка за деминутивите

В експлицитните отрицателни оценки се откроява употребата на разговорна и експресивна лексика (напр. *лигавене, лиготия, лигня, лигавицина, безобразно, (адски) много ме дразни, ме изнервя още повече, тъпо и не на място, просто не се изтрайва, грозен навик, сладникавост в говоренето, звучат просташки, отворително е просто, направо ме изприщва*), докато имплицитните се изразяват най-често иронично и/или саркастично чрез преднамерена прекомерна употреба на деминутиви в заглавията, но и на много места в самите текстове. Така се илюстрира несъстоятелното според авторите използване на деминутиви в ситуацияите, които са обект на коментар:

(14) *В къщичката – стаичка, в стаичката – масичка, а на масичката – покривчица* (Панчев/Panchev 2016)

(15) *Хорица, оправете си говорчето* (Минчев/Minchev) 2020)

(16) *Зеленчулки, който не яде* (Попова/Popova 2016)

(17) *На умалителните с цунки-гунки (любов)* (интернет сайт „Ежко Бежко“ 2022)

(18) *А за умалително-умилителните темички, дете бъкат из форум-ценценцето, какво ще кажете?* (интернет форум BG-Мамма 2009).

(19) *Сега, докато си хапвам спагетки в ресторантчето, искам салфетчица, за да попия сълзичките, дете ме избиват, докато пиша това* (Минчев/Minchev 2020).

(20) *Колко е хубавичко и сладичко, че живеем в чудната страничка на джудженцата. Те си пият кафенцата, плащат с паричките, ходят по уличките, карат количките, пълнят торбичките, празнят главичките, дишат въздухчето, изобицо живеят си животчето... А по Коледа се радват на чудни коледни рекламки като тази, която чух ей сегичка; „за дечицата добрички – чудни коледни ценички“ ... Ех, колко хубавичко!* (пост във Facebook).

От неголемия брой експлицитни положителни оценки, ексцерпирани за целите на работата, трудно може да се изведат техни устойчиви структурни и/или езикови характеристики освен употребата на членове на контекстуалния синонимен ред *богатство, ценност, чар, колорит*.

От изследователска гледна точка по-голям интерес представляват имплицитните положителни оценки за деминутивите, които са и по-често срещани. По първоначални наблюдения най-разпространеният начин за изразяването им е осъзнатото или не „възприемане на тона на общуване“, зададен от събеседника, чрез „реципрочна“ употреба на деминутиви, като например в следните микродиалози:

(21) – *Има ли още тюренце, мамо?*

– *Свърши. Искаш ли салатка?*

(22) – *Ще пиеш ли още една ракийка?*

– *Не, предпочитам една биричка сега.*

(23) – *Стефи, нарежи малко саламче за тая ракийка, въври...*

– *Аз сиренце нарязвах.*¹¹

Заклучение

В редица прагмалингвистични изследвания с основание се посочва, че участниците в общуването по принцип са по-склонни да реагират на (езиково) поведение, което възприемат като неуместно, отколкото на уместни (адекватни) според тях изказвания и езикови употреби. Следователно може да се предположи, че поне част от положителните оценки за деминутивите остават неизразени. Също така, както беше посочено, тези оценки по-често са имплицитни и може да останат незабелязани или да бъдат погрешно интерпретирани. Всичко това прави трудни и рисковани обобщенията във връзка с отношението на съвременния носител на езика

към деминутивите (напр. да се твърди без уговорки, че то е преобладаващо негативно). Това отношение зависи до голяма степен от честотата на използването им, както и от ситуационни фактори (на първо място от дистанцията между събеседниците).

Независимо от многобройните отрицателни оценки, които получават, деминутивите са прагматично натоварени езикови единици с широка употреба в съвременната разговорна (и не само разговорна) реч. Те се отличават с разнообразни функции и прагматични значения, вкл. и такива, които трудно могат да бъдат преградени с други езикови средства.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Единственото изключение е есето на Йордан Радичков „Умалителни имена“, публикувано през 1990 г.

² Rodica Zafiu „Evaluarea diminutivelor“ (2010).

³ Юлия Трубникова „Прагматическая (не)уместность употребления диминутивов в русском языке“ (2021).

⁴ Негативните оценки обикновено не се изразяват в присъствието на събеседника, тъй като това би нарушило нормите на т.нар. *негативна учтивост*. Тези норми предписват говорещият да се стреми към опазване на личното пространство на адресата и да не го нарушава (вкл. чрез негативна оценка, отправяне на критика и т.н.), ако няма сериозен повод за това. Не е случайно, че избягването и/или смекчаването на критика спадат към основните стратегии за изразяване на негативна учтивост.

⁵ Вж. Бъчварова 2019.

⁶ Вж. Божиминова 2016.

⁷ Може да добавим и „да бъдем предразположени“.

⁸ Според Браун и Левинсън *образът* (face) е публичната представа, която всеки член на обществото се стреми да наложи за себе си. Позитивният образ включва желанието за одобрение, а негативният представлява желанието за самоопределяне и правото на индивида да не бъде обезпокояван (Brown and Levinson 1987: 62–63).

⁹ В модела на Браун и Левинсън тя включва, най-общо казано, изразяването на одобрение по отношение на личността на събеседника и неговите желания, т.е. удовлетворяване на желанието му да бъде харесван.

¹⁰ Вж. симптоматични заглавия като „Използването на умалителни имена помага да се изгради по-дълбока емоционална връзка“.

¹¹ Примерът е от корпуса от разговори в семейна среда, събран, обработен и публикуван от проф. Красимира Алексова.

ИЗТОЧНИЦИ / SOURCES

- Антонова 2016: Антонова, А. Безумните неща, за които българинът говори в умалителна форма. [Antonova 2016: Antonova, A. Bezumnite neshta, za koito balgarinat govori v umalitelna forma.] <<https://webcafe.bg/onya-deto-ne-go-triyat/650289012-bezumnite-neshta-za-koito-balgarinat-govori-v-umalitelna-forma.html>>
- Божиминова 2016: Божиминова, А. Материалче. [Bozhimirova 2016: Bozhimirova, A. Materialche.] https://www.capital.bg/light/tema/2016/02/28/2711500_materialche/

- Бъчварова 2019: *Бъчварова, А.* Езикови отбивки. [Bachvarova 2019: *Bachvarova, A.* Ezikovi otbivki.] <https://clubz.bg/82571-ezikovi_otbivki>
- Интернет форум BG-Мамма 2009 – За езика и умалителните. [Internet forum BG-Mamma 2009 – *Za ezika i umalitelnite.*] < <https://www.bg-mamma.com/?topic=364613>>
- Интернет форум BG-Мамма 2017 – Фраза, която мразя. [Internet forum BG-Mamma 2017 – *Fraza, koyato mrazya.*] <<https://www.bg-mamma.com/?topic=819829.7320>>
- Интернет сайт „Ежко Бежко“ 2022 – На умалителните с цунки-гунки (любов). [Internet sayt „Ezhko Bezhko“ 2022 – *Na umalitelnite s tsunki-gunki (lyubov).*] <<https://ezhko.com/na-umalitelnite-s-lyubov>>
- Минчев 2020: *Минчев, Е.* В ложата на Лорда: Хорица, оправете си говорчето. [Minchev 2020: *Minchev, E.* V lozhata na Lorda: Horitsa, opravete si govorcheto.] <<https://shorturl.at/nDIKM>>
- Мирчева 2018: *Мирчева, В.* Из записките на кулинарния сноб. [Mircheva 2018: *Mircheva, V.* Iz zapiskite na kulinarniya snob.] <<https://mamamia.bg/v-kuhnyata/iz-zapiskite-na-kulinarniya-snob/>>
- Панчев 2016: *Панчев, И.* В къщичката – стаичка, в стаичката – масичка, а на масичката – покривчица. [Panchev 2016: *Panchev, I.* V kashtichkata – staichka, v staichkata – masichka, a na masichkata – pokrivchitsa.] <https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/v-kashtichkata-v-staichka-v-staichkata-v-masichka-a-na-masichkata-v-pokrivchitsa/>
- Попова 2016: *Попова, А.* Зеленчучки, който не яде. [Popova 2016: *Popova, A.* Zelenchuchki, koyto ne yade.] <<https://eva.bg/article/29567-Zelenchuchki-koi-to-ne-yade>>
- Радичков 1990: *Радичков, Й.* Умалителни имена. – В: *Свраки и хора.* София, Народна младеж, с. 34–35. [Radichkov 1990: *Radichkov, Y.* Umalitelni imena. – In: *Svraki i hora.* Sofia, Narodna mladezh, s. 34–35.]
- Стойнова 2022: *Стойнова, Я.* Езикова „бележчица“. – В: *Езиковата бележка от Балан до днес.* София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 613–614. [Stoynova 2022: *Stoynova, Ya.* Ezikova „belezchitsa“. – In: *Ezikovata belezhka ot Balan do dnes.* Sofia, Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, s. 613–614.]

ЛИТЕРАТУРА

- Трубникова 2021: *Трубникова, Ю.* Прагматическая (не)уместность употребления диминутивов в русском языке. – В: *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика.* Vol. 12, № 4, с. 1160–1174.
- Brown and Levinson 1987: *Brown, P., St. C. Levinson.* Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney, Cambridge University Press.
- Zafiu 2010: *Zafiu, R.* Evaluarea diminutivelor: Gheorghe Chivu, Oana Uță Bărbulescu (ed.), Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș. București, Editura Universității din București, p. 291–297.

REFERENCES

- Brown and Levinson 1987: *Brown, P., St. C. Levinson*. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney, Cambridge University Press.
- Trubnikova 2021: *Trubnikova, Ju*. Pragmatischekaia (ne)umestnost' upotrebleniia diminutivov v russkom iazyke. – In: Vestnik Rossiiskogo universiteta družby narodov. Seria: Teoriia iazyka. Semiotika. Semantika. Vol. 12, № 4, s. 1160–1174.
- Zafiu 2010: *Zafiu, R*. Evaluarea diminutivelor: Gheorghe Chivu, Oana Uță Bărbulescu (ed.), Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș. București, Editura Universității din București, p. 291–297.

✉ Гл. ас. д-р Николай Паскалев

Секция за съвременен български език

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българската академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Chief Assist. Prof. Nikolay Paskalev, PhD

Department of Modern Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria